

MAŁGORZATA ŁYCZYKOWSKA

DE “POOLSE KWESTIE” IN NEDERLAND
IN DE JAREN 1914–1918: DE ROL VAN POOLSE PERSBUREAUS
IN DE CULTUUR- EN KENNISTRANSFER OVER POLEN

Abstract. Met de uitbraak van de Grote Oorlog is een nieuwe ‘ruimte’ ontstaan waarin zijdelingse gebeurtenissen plaatsvonden. Ze leidden tot de ontwikkeling van nieuwe betrekkingen tussen verschillende instituties en personen. Niet alleen in de gewapend strijdende en bezette landen, maar ook in de neutrale staten, vond er naast het gewapend gevecht ook een veerkrachtige strijd plaats door middel van propaganda-activiteiten om de gunsten van de publieke opinie. Behalve de in Nederland actieve persbureaus van de vechtende landen, die ten doel hadden nieuws te verzamelen en distribueren in een conventionele, journalistieke zin (echter met verborgen intenties), waren er ook persvertegenwoordigers van andere landen actief, waaronder Polen. Ze zorgden ervoor dat de Poolse kwestie in de Nederlandse pers aanwezig was. De belangrijkste instellingen waren het Poolsch Persbureau van Sigismund Gargas en het persbureau onder de auspiciën van het Nationaal Hoofdcomité. Gedeeltelijk speelden ze ook een rol in de “psychologische oorlogvoering” van de Duitse propaganda-apparaat.

Trefwoorden: Poolse kwestie; Nederland; Poolse persbureaus; Wereldoorlog I; psychologische oorlogvoering; cultuurpropaganda; cultuurbeleid.

1. INLEIDING

De ‘Groote Oorlog’ had alomvattende invloed op de geopolitieke situatie, internationale betrekkingen en, uiteraard, op de bewoners van betrokkene landen. Met de uitbraak van de Eerste Wereldoorlog is ook een nieuwe ‘ruimte’ ontstaan waarin zijdelingse gebeurtenissen plaatsvonden. Deze veroorzaakten de ontwikkeling van nieuwe netwerken tussen uiteenlopende instituties en personen. Afgezien van het gewapende gevecht speelde zich ook

---

MGR MAŁGORZATA ŁYCZYKOWSKA is assistente bij de Zakład Studiów Niderlandzkich i Południowoafrykańskich van de Uniwersytet A. Mickiewicza te Poznań. Haar onderzoek richt zich op het beeld van Polen tijdens Wereldoorlog I in de Nederlandse pers. Correspondentieadres: Zakład Studiów Niderlandzkich i Południowoafrykańskich, Uniwersytet A. Mickiewicza w Poznaniu, al. Niepodległości 4, 61–874 Poznań; e-mail: mlyczykowska@wa.amu.edu.pl

door middel van propaganda-activiteiten een psychologische strijd af om de publieke opinie, en dat niet alleen in de strijdende en bezette landen, maar ook in neutrale staten als Spanje, Zweden of Nederland.

2. PSYCHOLOGISCHE STRIJD

Nederland, dat zich van de betrokkenheid in militaire activiteiten onthield en voor een ‘politiek van gewapende neutraliteit’ koos (Klinkert 2014,12), was juist daarom een gebied waar de grootmachten een strijd om de gunst van de Nederlanders konden voeren. Om zijn neutraliteit te handhaven, moest Nederland zich houden aan de rechten en plichten die tijdens de Haagse vredesconferentie in 1907 en de Conferentie van Londen in 1909 waren vastgesteld. Volgens de internationale wetgeving moesten neutrale landen zich onpartijdig gedragen, waardoor ze territoriale integriteit kenden, vrijheid hadden op zee en ongehinderd konden handelen (Abbenhuis 2006, 23–24).

De internationaal vastgestelde regels waren echter niet genoeg om de neutraliteit te garanderen. Vooral de oorlogvoerende partijen moesten de neutraliteit van Nederland accepteren. Verder mocht het Nederlandse volk niet openlijk de kant van Duitsland of Groot-Brittannië kiezen. Maar het feit dat een land dat zich neutraal had verklaard niet deelnam aan de militaire gevechten, sloot allerminst uit dat zijn bewoners sympathie konden hebben voor een van de partijen. Onverschilligheid voor het conflict was eigenlijk een zeldzaam verschijnsel. Daarom probeerde de Nederlandse regering bijvoorbeeld de kranten onder controle te houden door censuur in te voeren (Mulder 2009, 147) en drong zij erop aan om geen van de oorlogvoerende partijen in een kwaad daglicht te stellen. Niet elke krant leefde deze oproep na. Daarin zagen verschillende oorlogvoerende partijen hun kans om de pers in Nederland te beïnvloeden (Leger 2012, 5–6).

Pogingen om publieke opinie te beïnvloeden zijn al van oudsher deel van militaire conflicten, maar het fenomeen van *psychological warfare* barstte pas tijdens de Grote Oorlog echt los (Van den Berg 2007, 85). De hiervoor gebruikte benaming ‘psychologische oorlogvoering’ zou in moderne termen ‘propaganda’ betekenen. Het betrekken van bepaalde landen in de psychologische oorlogvoering werd ondersteund door het ontstaan van propaganda-apparaten. De bedoeling van zulke ingrepen was vooral de systematische ondermijning van de geestdrift van het leger en bewoners van het vijandige land, versteviging van het eigen leger, burgers en geallieerden, beperking

van ongunstige opinies in de neutrale landen alsook vergroting van hun sympathie en steun (Buchbender & Schuh 1983, 20). Nederland was dus het land waar deze laatst genoemde doelstelling werd nagestreefd.

Duitsland wilde de pro-Duitse neutraliteit in Nederland behouden en om dit te bereiken moest het Duitse propaganda-apparaat heel intensief werken. De cruciale rol in het coördineren, organiseren en uitvoeren van propaganda-activiteiten werd door twee Duitse agentschappen gespeeld, namelijk de *Zentralstelle für Auslandsdienst* en het *Kriegspresseamt*. Er bestond echter ook een groot aantal privé-instellingen, vooral conventionele persbureaus, correspondentiebureaus en andere initiatieven die tot doel hadden om nieuws te verzamelen en distribueren in conventionele, journalistieke zin, echter wel met verborgen intenties. Vertegenwoordigers van persbureaus waren dus zowel in vijandige en geallieerde als in neutrale landen actief (Zajas 2014a, 35).

3. POOLSE PERSBUREAUS

Naast de persbureaus van de vechtende landen, die op neutraal gebied een concurrentievoordeel op de tegenpartij wensten te behalen, waren er ook persvertegenwoordigers van andere landen actief, waaronder Polen¹. Ze werden als substituten van diplomatieke instellingen gebruikt, en waren behalve in Nederland nog in elf andere landen aanwezig. De meeste agentschappen werkten onder auspiciën van het Naczelny Komitet Narodowy (Galicische Nationaal Hoofdcomité, hierna NKN). Op initiatief van aanhangers van de pro-Russische oriëntatie ontstonden er ook concurrerende bureaus (Zajas 2014b: 27). Gedeeltelijk speelden ze ook een rol in de psychologische oorlogsvoering van de Duitse propaganda-apparaat.

3.1. HET POOLSCH BUREAU

In Nederland waren vooral twee belangrijke bureaus actief. In de eerste periode van Wereldoorlog I werd het Poolsch Persbureau opgericht. Het was een instelling die volstrekt onafhankelijk was van de Krakause NKN die verantwoordelijk was voor propaganda-activiteiten in Nederland. Het ontstaan van het Poolsch Persbureau gebeurde op initiatief van Sigismund Gargas, doctor in de rechten, advocaat, activist op sociaal en academisch terrein. Hij

---

¹ Op het moment dat de Eerste Wereldoorlog uitbrak, was Polen verdeeld tussen Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en Rusland. Polen heeft in 1918 zijn onafhankelijkheid teruggewonnen.

was geboren in een Roemeens dorp als zoon van een ingenieur uit Tsjernivtsi (een stad in het zuidwesten van de Oekraïne die tot 1918 als Czernowitz/Czernowiec tot Oostenrijk behoorde) en een uit een Duits-Joods gezin afkomstige moeder. Het leven van Gargas stond in het teken van reizen en vormt een interessant voorbeeld van een transnationale persoonlijke geschiedenis waaruit een netwerk van contacten en betrekkingen voortkwam.

Nadat hij in 1896 de doctorstitel in de rechten had behaald aan de universiteit te Lemberg/Lwów (heden Lviv), die rond de eeuwwisseling de grootste universiteit in Galicië was², zette hij zijn studie in Berlijn en Wenen voort. Vervolgens verbleef hij in de Verenigde Staten, waar hij Pools-Amerikaanse economische betrekkingen studeerde. Na zijn terugkomst naar Europa vestigde hij zich opnieuw in Wenen, richtte daar een advocatenkantoor op en werkte tegelijkertijd als redacteur. Daarna ging Gargas in Krakau wonen, waar hij vertegenwoordiger was van een Krakaus filiaal van de Canadian Pacific Railway Company. Naast het aanleggen van spoorwegen organiseerde het bedrijf het vervoer van migranten vanuit Europa naar Amerika.

Deze periode van zijn leven beëindigde echter met een gerechtelijke procedure voor de strafrechter in Krakau, met betrekking tot overtredingen. Het juridische onderzoek werd onderbroken toen de oorlog uitbarstte. Nog tijdens de lopende procedure ging hij terug naar Wenen. Voordat hij na het uitbreken van de oorlog uiteindelijk naar Nederland kwam, werkte hij nog als journalist in Parijs (Zajas 2014a, 34–37). De voornaamste activiteit van zijn bureau was het publiceren van artikelen over de ‘Poolse kwestie’ in de Nederlandse pers. Aangezien het feit dat het Poolsch Persbureau door de Duitse Hilfstelle gefinancierd werd, wordt de neutrale toon van zijn publicaties in twijfel getrokken. Hoewel de inhoud van de publicaties op het eerste gezicht neutraal bleek te zijn, waren ze in grote lijnen anti-Russisch (Zajas 2014a: 36). Maandelijks bereidde Gargas verslagen voor met een lijst van gepubliceerde artikelen.

Op basis van de analyse van zijn krantenartikelen die op de website Delpher verzameld zijn, kunnen de vaakst voorkomende thema’s van zijn journalistieke werk opgesomd worden. De artikelen van Gargas gingen grotendeels over de belangrijkste personen in de Poolse politieke wereld alsook de belangrijkste politieke gebeurtenissen. Een groot deel van de publicaties be-

---

² Het Oostenrijkse deel van het na 1773 verdeelde Polen behoorde tot 1918 tot het zgn. Koninkrijk Galicië en Lodomerië met als hoofdstad Lemberg (Lwów). Formeel behoorden tot dit koninkrijk ook het Groothertogdom Krakau (Kraków) en de hertogdommen Auschwitz (Oświęcim) en Zator die echter een aparte status hadden.

trof het probleem van grenzen. Ook de repressie van katholieke gelovigen in Russisch Polen keert vaak in zijn artikelen terug. Het artikel *Polen en katholicisme* verscheen in kranten die normaal gezien niet positief ingesteld waren tegenover Duitsland. Volgens het Duitse gezantschap waren vooral Poolse vluchtelingen in Nederland potentiële ontvangers van deze anti-Russische propaganda. De Poolse vluchtelingen waren financieel afhankelijk van het Russische consulaat in Rotterdam en konden eventueel het Britse leger versterken. Dit moest worden voorkomen.

Wat voortvloeit uit de analyse van de maandelijkse verslagen van Gargas is dat zijn artikelen het vaakst in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, *De Tijd* en het *Algemeen Handelsblad* verschenen. Uit onderzoek blijkt dat de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, hoewel met zekere reserve, begrip toonde voor het standpunt van de Centralen (Moeyes 2001, 225). Naast deze krant wordt ook het *Algemeen Handelsblad* genoemd, wanneer er sprake is van redacteurs die zich voor het karretje van de Centralen lieten spannen (Hemels 2010, 73–74).

Gargas hield ook lezingen aan Nederlandse universiteiten over onderwerpen die Polen betroffen. Het Duitse gezantschap bekostigde ook overdrukken van zijn lezingen waarin hij het Duitse bezettingsbeleid gunstig presenteerde. De lezingen werden vervolgens naar Warschau gedistribueerd, waaruit ze naar de grootste bibliotheken doorgestuurd en in de pers besproken moesten worden (Zajas 2014a: 37). Reeds een paar maanden nadat hij naar Nederland was gekomen publiceerde Gargas dankzij de bemiddeling van het consulaat in Rotterdam een anoniem pamflet *De Poolse vraag* (1914) waarin hij de situatie van Polen binnen de drie annexatiegebieden samenvatte. Ook presenteerde hij de structuur van de Oostenrijks-Hongaarse monarchie als federatief en in tegenstelling tot het panslavinistische centralisme van het tsaristische Rusland (Zajas 2015, 209). Op initiatief van Gargas werd dit pamflet ook in het Engels vertaald; hij verwachtte op die manier de stemming van in Amerika wonende Polen te beïnvloeden. Daarnaast hield Gargas zich bezig met distributie van Duitse propaganda-films over Polen in Nederlandse bioscopen. Zijn uitstekende kennis van het Nederlandse culturele en literaire veld benutte hij door notities over schrijvers, journalisten en politici te maken, waarin hij hun 'bruikbaarheid' voor de Duitse cultuurpropaganda beschreef.

3.2. PERSBUREAU ONDER AUSPICIËN VAN HET NATIONAAL HOOFDCOMITÉ

Het Poolsch Persbureau was op initiatief van Gargas opgericht, maar de meeste vertegenwoordigingen werden gesticht door het Nationaal Hoofdc Comité, op 16 augustus 1914 in Krakau in het leven geroepen. Als primaire taak moest deze organisatie controle uitoefenen over de verschillende Poolse Legioenen, die toen geformeerd werden. Het ontstaan van dit legaal functionerende politieke orgaan was waarschijnlijk van grote betekenis voor de Oostenrijks-Hongaarse autoriteiten en hun toestemming om Poolse militaire eenheden te vormen in het kader van hun leger. Op deze manier was het bestaan van deze eenheden logisch verklaarbaar, aangezien het achtenswaardige Poolse politici en staatsmannen uit Wenen waren die de verantwoordelijkheid droegen. Groeperingen en activisten die op een hernieuwing van de autonomie of zelfs onafhankelijkheid onder het Habsburgse rijk rekenden, kregen door de oprichting van het Nationaal Hoofdc Comité hun officiële politieke vertegenwoordiging.

De berichten van het NKN moesten aanvankelijk het gebied van Galicië omvatten. Maar naarmate de situatie aan het Oostfront zich ontwikkelde in het voordeel van de Centralen en steeds meer voormalig Poolse grondgebieden door hun legermacht bezet werden, werd de focus van het NKN ook op voorheen door de Russen geannexeerd gebied gericht. Onafhankelijk daarvan had het NKN ook als doel om in het buitenland actie te voeren door verschillende quasi-diplomatieke instellingen op te richten. In de praktijk betekende het onder andere het stichten van posten, afvaardigen van gezanten en samenwerking met Polen in het buitenland. Deze acties werden in twaalf landen van Europa en Amerika ondernomen: Duitsland, Bulgarije, Turkije, Engeland, Frankrijk, Rusland, Italië, Zweden, Denemarken, de Verenigde Staten, Brazilië en Nederland.

Het NKN streefde daarbij ernaar om de hoofdvertegenwoordiger van de zogenoemde ‘Poolse kwestie’ te worden en als de belangrijkste, door iedereen aanvaarde Poolse politieke entiteit te fungeren. Om deze doelen te bereiken had het NKN behalve militaire macht ook internationale erkenning nodig. Dit wilde men bereiken door complex te handelen en zo de indruk te geven van een professioneel werkende diplomatie (Drozdowski 2010, 162). Het stichten van het Nationaal Hoofdc Comité kende nog een ander doel. Het risico bestond namelijk dat er een andere, concurrerende instelling aan de kant van pro-Russische Polen zou ontstaan. Een paar maanden na de oprich-

ting van het NKN, in november 1914, werd in Warschau namelijk een ander comité benoemd, het Komitet Narodowy Polski (Nationaal Pools Comité). Evenals het NKN, had ook het KNP als doel om het officiële bestuursorgaan van de Poolse politiek te worden. Ook het KNP delegeerde zijn gezanten naar het westen van Europa, waar ze intensief actief waren op het gebied van politiek en journalistiek.

Deze buitenlandse activiteit was niet zo zeer gebaseerd op een duidelijk netwerk van posten, hoewel die wel bestonden, maar vooral op een aantal vaste, volgemachtigde vertegenwoordigers, die officieel 'afgevaardigden' genoemd werden. Er bestond geen aparte eenheid die het werk van buitenlandse afgevaardigden direct regelde. Ze ressorteerden rechtstreeks onder de secretaris van het comité, die zich echter ook op andere werkgebieden van het NKN moest concentreren. De gezanten hadden evenmin diplomatieke bevoegdheden, waardoor ze dus het recht ontbeerden om politieke verbintenissen namens het NKN te sluiten. Wel moesten ze interesse voor de Poolse kwestie opwekken en steun zoeken voor de nationale belangen van het Poolse volk.

Informereren van de publieke opinie over het bestaande probleem van de Poolse onafhankelijkheid was het hoofddoel. Dit probeerden ze te bereiken door de pers te beïnvloeden, lezingen en bijeenkomsten te organiseren en door brochures en soms ook naslagwerken over Polen uit te geven. Het welslagen van de buitenlandse activiteit was dus in grote mate afhankelijk van de doelmatigheid van de gezanten zelf, van hun bekwaamheid om een groep bevoegde journalisten om zich heen te verzamelen, als ook toegang tot veel materiaal. De gezanten werden niet betaald voor de vervulling van hun functie. Vaak moesten ze eigen financiële middelen investeren om in bezit van bepaalde documenten te geraken, omdat het geld door de centrale nogal onregelmatig gestuurd werd (Drozdowski 2010, 162, 165–166). De politieke activiteit moest gesteund worden door rechtstreekse invloed op opiniemakers en personen die leidinggevende functies vervulden. Aangezien er destijds geen mogelijkheid bestond tot het vormen van normale diplomatieke betrekkingen die zich op officiële communicatiekanalen konden baseren om contact te leggen met politici van het gastland, leek deze methode de enige oplossing.

Dit was ook de missie van de in 1917 naar Den Haag gedetacheerde afgevaardigde Jan Włodek. Włodek werd in 1885 geboren in Dąbrowica. In 1903 begon hij met een studie landbouw aan de universiteit in Breslau (Wrocław). Vervolgens besloot hij zijn studies in Freiburg en Berlijn voort te zetten. In 1911 promoveerde hij aan de toenmalige Friedrich-Wilhelms-Universität te Berlijn. In de notities die Włodek tussen de jaren 1902 en 1914 opstelde, keert

het probleem van het herstel van de Poolse onafhankelijkheid terug. Als het grootste gevaar voor de bevrijding zag hij de denationalisatie. Hij betreurde de lafhartigheid en trouwloosheid van de maatschappij in het verdeelde land en was ervan overtuigd dat de onafhankelijkheid hersteld moest worden. Hij verwachtte zelfs dat Polen als een volledig soeverein land hersteld zou worden, los van allianties met een van de bezetters: “Elke visie op het onafhankelijke Polen moet gezegend worden. Ook al zou dit Polen een jood-zionist als koning hebben, en ongeletterde boeren als senatoren” (Włodek 2009, 40).

In 1908 werd Włodek vrijgesteld van militaire dienstplicht wegens zijn gezondheidstoestand. Toch besloot hij om deel te nemen aan de gevechten. Door kolonel Władysław Sikorski werden aan Włodek toen verschillende functies toegewezen, onder andere die van commandant van automobielsectie en later die van liaisonofficier. Omdat zijn gezondheidstoestand steeds verder achteruitging, stelde kolonel Sikorski Włodek vrij van militaire dienst en wees hem de functie toe van buitenlandse vertegenwoordiger van het NKN in Den Haag. De Nederlandse post ontstond dankzij Władysław Leopold Jaworski die erin slaagde om toestemming van de Oostenrijkse overheid te krijgen (Włodek 2009, 42–43). Een neutraal land als Nederland was een voortreffelijke plaats voor de ontwikkeling van de buitenlandse activiteit.

Omdat Włodek geen steun van diplomatieke posten van Oostenrijk-Hongarije had, had hij veel problemen met het versturen en ontvangen van correspondentie en documenten uit Polen. Ze konden niet via officiële diplomatieke kanalen gestuurd worden en werden vaak onderschept en aangehouden door de Oostenrijkse censuur. Tegelijkertijd werd er een pro-Duitse voorlichtingsactie door Gargas gevoerd, die op zijn beurt volledig gesteund werd door het Duitse gezantschap (Drozdowski 2010, 173). Nadat het Nationaal Hoofdcomité in 1917 door de Regentschapsraad vervangen was, kreeg Włodek de status van semiofficiële vertegenwoordiger van een land in opbouw. Vanaf 1918 was hij de vertegenwoordiger van de Regentschapsraad, daarna werd hem de zorg voor in Nederland verblijvende Polen toevertrouwd, die hij met remigratie moest helpen. In dat jaar werd het persbureau officieel de buitenlandse vertegenwoordiging, en in 1919 werd Włodek gezant van Polen in Den Haag. Het officiële correspondentiebureau werd in 1919 opgericht, met Włodek als bestuurder, hoewel ook Gargas deze functie had nagestreefd. Het Poolsch Persbureau van Gargas werd gesloten, en hij zelf begon in het Berlijnse Ministerie van Buitenlandse Zaken te werken (Zajas 2014a, 40).

Uit correspondentie tussen Włodek en de secretaris van het comité, Władysław Jaworski, blijkt dat Włodek zelfs toegewijder aan zijn werk was dan zijn oversten. Veel van zijn brieven bevatten herhaalde vragen om materiaal³. Geregeld stuurde hij naar de secretaris verslagen over Polen betreffende publicaties in de Nederlandse, Engelse en Amerikaanse pers. In de archiefbestanden bevinden zich ook notities met zijn gedachten over actuele gebeurtenissen. In zijn brieven schreef Włodek vaak over Gargas en zijn persbureau. De indruk is dat hij nogal negatief tegenover Gargas stond, hoewel hij aanvankelijk samenwerking met Gargas probeerde aan te gaan, wat mislukte⁴. Zo schreef hij bijvoorbeeld dat Gargas Polen compromitteerde in de ogen van Nederlanders en dat hij de Duitse ambassade tegen Włodek opzette, waardoor de ambassade geen betrekkingen met hem tot stand wilde brengen⁵. Uit de brieven van Włodek blijkt ook, dat hij contact hield met Nederlanders die in de Poolse kwestie geïnteresseerd waren en voor wie Włodek om materialen vroeg⁶.

Het toont aan dat er ook sprake van behoefte aan informatie was en dat de behoefte aan receptie (van de Nederlandse kant) de cultuur- en kennistransfer stimuleerde. Het voorbeeld van Włodek toont dat de activiteiten van personen die voor de kennistransfer verantwoordelijk waren niet alleen binnen het kader van hun officiële functies gebeurden. In principe kon Włodek niet op veel steun van de Poolse kant rekenen en hij verspreidde vaak op eigen initiatief informatie over de Poolse kwestie in Nederland. Zijn activiteit was dus niet alleen gevolg van de op hem opgelegde taken, maar ook een teken van zijn eigen betrokkenheid.

4. CULTUURTRANSFER BINNEN PROPAGANDA-ACTIVITEITEN

Achter de activiteiten van Duitse gezantschappen die in de neutrale landen fungeerden alsook van de Poolse persbureaus die met het Berlijnse Ministerie voor Buitenlandse Zaken samenwerkten gaat een hele reeks van individuele houdingen en opvattingen schuil. De analyse van motieven die de

---

³ Włodek aan Secretaris-Generaal van het NKN, 25-02-1917, 33, Archiwum Naczelnego Komitetu Narodowego (Archief NKN, hierna ANKN), Archiwum Państwowe w Krakowie (Nationaal Archief in Krakau, hierna APK); Włodek aan Sikorski, 29-01-1917, 33, ANKN, APK

⁴ Włodek aan Departement Politieke Zaken, 14-01-1918, 33, ANKN, APK

⁵ Włodek aan Sikorski, 29-01-1917, 33, ANKN, APK

⁶ Włodek aan Kot, 10-09-1917, 33, ANKN, APK

activiteit van doorslaggevende personen beïnvloedden alsook van de rol die Polen in het propagandistische beleid speelde, kan leiden tot precisering van het algemene model dat de werking van propaganda-instellingen beschrijft. Een interessante kwestie die tot nadenken stemt, is in hoeverre de strijd om de gunst van de Nederlandse publieke opinie mogelijk heeft gemaakt dat Nederlanders beseften dat er nog andere landen dan de Centralen en de Entente bestonden. Het feit dat de ‘Poolse kwestie’ niet alleen op door de Centralen ingenomen gebieden present was, maar ook in de neutrale landen, blijft onderbelicht. Neutraal Nederland was een van de landen waar de kennisoverdracht over Polen plaatsvond, mede binnen het institutionele kader van instellingen die verantwoordelijk waren voor culturele propaganda en die tot stand zijn gebracht door zowel het Duitse Rijk als de Entente. Het inzicht in hoe het functioneren van de propaganda-instellingen bijdroeg aan de overdracht van informatie over Polen naar Nederland kan tot interessante conclusies leiden aangaande cultuurtransfer in conflictomstandigheden.

Voor wat de activiteit van Włodek en Gargas betreft, kan geconcludeerd worden dat de beslissingen van bepaalde actoren van kennistransfer vaak niet opgevat kunnen worden vanuit een perspectief van loyaliteit ten opzichte van hun land van herkomst. Hoewel de wijdverbreide propaganda mensen aanzette tot nationalisme, was het karakter van de cultuurtransfer tijdens de Eerste Wereldoorlog transnationaal. Dit biedt voor nieuw en interessant onderzoek naar omstandigheden die de kennis- en cultuurtransfer mogelijk maakten: het accent wordt verschoven van nationalistische motieven naar het individuele aspect van activiteit van mensen die onbeperkt door culturele of nationale grenzen functioneerden (Zajas 2014a: 42). Zo’n analytisch kader biedt een alternatief voor onderzoek naar initiatieven die de kennis- en cultuuroverdracht in staat stelden en introduceert de kwestie van transnationale identificatie als een interessant punt in discussie over de oorlog.

REFERENTIES

- Abbenhuis, Maartje. 2006. *The Art of Staying Neutral: The Netherlands in the First World War, 1914–1918*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Buchbender, Ortwin, & Horst Schuh. 1983. *Die Waffe, die auf die Seele zielt*. Stuttgart: Motorbuch Verlag Stuttgart.
- Drozdowski, Mateusz. 2010. ‘Akcja zagraniczna Naczelnego Komitetu Narodowego (1914–1917),’ *Studia Historyczne* 2: 161–181.
- Eversdijk, Nicole. 2010. *Kultur als politisches Werbemittel. Ein Beitrag zur deutschen kultur- und pressepolitischen Arbeit in den Niederlanden während des Ersten Weltkrieges*. Münster: Waxmann Verlag.

- Florkowska-Frančić, Halina. 1979. 'Polacy w Szwajcarii w czasie I wojny światowej.' In Halina Florkowska-Frančić, Mirosław Frančić & Hieronim Kubiak (eds.). *Polonia wobec niepodległości Polski w czasie I wojny światowej*, 181–194. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Garlicka, Aleksandra. 1964. 'Organizacja akcji prasowej Naczelnego Komitetu Narodowego,' *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego* 3 (2): 86–144.
- Hemels, Joan. 2010. *Een journalistiek geheim ontsluiterd*. Antwerpen & Apeldoorn: Spinhuis Uitgevers.
- Léger, Jesse. 2012. *De Werkelijkheid van Kranten. Een frameanalyse van de Duitse oorlogsspanningen in de Eerste Wereldoorlog gerepresenteerd in het Rotterdamsch Nieuwsblad*. Utrecht: Universiteit Utrecht (MA scriptie).
- Moeyes, Paul. 2011. *Buiten schot. Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914–1918*. Amsterdam & Antwerpen: De Arbeiderspers.
- Mulder, Gerard. 2009. "De redigerende hand. Stijl en ordening in de schrijvende journalistiek." In Jo Bardoel, Chris Vos, Frank van Vree & Huub Wijffjes (eds.). *Journalistieke cultuur in Nederland*, 141–152. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Scheider, Maarten & Joan Hemels. 1979. *De Nederlandse krant 1618–1978. Van 'nieuwstydigheid' tot dagblad*. Baarn: Wereldvenster.
- Tiedau, Ulrich. 2003. 'De Duitse cultuurpolitiek in België tijdens de Eerste Wereldoorlog.' *Cahiers d'Histoire du Temps présent* 11: 21–45.
- Van den Berg, Hubert. 2007. 'The Autonomous arts as black propaganda. On a secretive chapter in German 'Foreign Cultural Politics' in the Netherlands and other neighbouring countries during the First World War.' In Gillis Dorleijn, Ralf Grüttemeier & Liesbeth Korthals Altes (eds.). *The Autonomy of Literature at the Fins de Siècles (1900 and 2000). A Critical Assessment*, 71–120. Leuven etc.: Peeters.
- Włodek, Jan Marian. 2009. *Jan Włodek. Legionista, dyplomata, uczony*. Kraków: Małe Wydawnictwo.
- Zajas, Paweł. 2014a. "Transfer w czasach konfliktu. Aktorzy propagandy kulturowej w czasie Pierwszej Wojny Światowej." *Przegląd Humanistyczny* 4: 31–51.
- Zajas, Paweł (2014b). "Polskie zagraniczne przedstawicielstwa prasowe w czasie Wielkiej Wojny (1914–1918)," *Dzieje Najnowsze* 16 (3): 27–42.
- Zajas, Paweł (2015). 'Haskie drogi Zygmunta Gargasa. Poolsch Persbureau a niemiecka propaganda kulturowa (1914–1918).' *Neerlandica Wratislaviensia* 25: 197–215.

'KWESTIA POLSKA' W HOLANDII W LATACH 1914–1918:
ROLA POLSKICH BIUR PRASOWYCH W TRANSFERZE KULTUROWYM
I TRANSFERZE WIEDZY O POLSCE

Streszczenie

Wraz z wybuchem Wielkiej Wojny powstała nowa "przestrzeń" — miejsce, w którym rozgrywały się różnego rodzaju wydarzenia równoległe do walki zbrojnej. Prowadziły do powstania nowych sieci zależności między instytucjami i aktorami indywidualnymi. Nie tylko w krajach okupowanych i walczących zbrojnie, ale i w tych neutralnych miała równoległe miejsce walka o przychyłność opinii publicznej. W Niderlandach aktywne były biura prasowe państw walczących, których celem było zbieranie i dystrybucja wiadomości w sensie konwencjonalnym, dziennikarskim, choć z ukrytymi intencjami. Oprócz nich działalność prowadziły przedstawicielstwa prasowe innych krajów, między innymi Polski. Ich zadaniem było sprawienie, by 'kwestia Pol-

ska' była obecna na łamach niderlandzkiej prasy. Do najważniejszych instytucji należało Polskie Biuro Prasowe Zygmunta Gargasa i biuro prasowe pod auspicjami Naczelnego Komitetu Narodowego. Grały one częściowo również rolę w 'psychologicznej wojnie' niemieckiego aparatu propagandy.

Słowa kluczowe: kwestia polska; Niderlandy; polskie biura prasowe; I wojna światowa; wojna psychologiczna; propaganda kulturowa; polityka kulturalna.

THE 'POLISH QUESTION' IN THE NETHERLANDS IN THE YEARS 1914–1918:
THE ROLE OF POLISH PRESS OFFICES IN THE TRANSFER OF CULTURE
AND KNOWLEDGE ABOUT POLAND

S u m m a r y

With the outbreak of the Great War, there arose a new "space", in which various events took place, parallel to the armed struggle. They led to the development of new relational networks between institutions and individuals. Not only in the warring and the occupied countries, but also in the neutral states, besides the armed fight, an ardent battle took place for the favours of public opinion, waged by means of propaganda activities. In addition to the press agencies of the fighting countries active in the Netherlands, which were intended to collect and distribute news in a conventional journalistic sense (but with hidden intentions), there were also press representatives from other countries, including Poland. They made sure that the Polish question was present in the Dutch press. The most important among those institutions were Sigismund Gargas's Poolsch Persbureau (Polish Press Office) and the news agency under the auspices of the Naczelny Komitet Narodowy (Supreme National Committee). In part, they also played a role in the 'psychological warfare' of the German propaganda apparatus.

Key words: Polish question; Netherlands; Polish press offices; World War I; psychological warfare; cultural propaganda; cultural policy.